

Hákon Jensson

**Fornleifaskráning fyrir Rarik vegna lagningar rafmagnsstrengs í
jörð á Hrafnstöðum til Ófeigsstaða í Köldukinn í Þingeyjarsveit.**

Búnaðarsamband Eyjafjarðar

Rannsóknarskýrslur 2025/12

Forsíðumynd: Gamla bæjarstæðið á Hóli blasir við í túni til norðurs..

©Hákon Jensson
Búnaðarsamband Eyjafjarðar,
Akureyri 2025/12

EFNISYFIRLIT

INNGANGUR.....	1
TILGANGUR FORNLEIFASKRÁNINGAR.....	1
AÐFERÐIR.....	3
FORNLEIFASKRÁNING.....	3
SAMANTEKT.....	6
HEIMILDASKRÁ.....	7

1. Inngangur

Skýrsluhöfundur var beðinn um að gera fornleifaskráningu fyrir Rarik vegna lagningar rafmagnsstrengs í jörð frá Hrafnstöðum að Ófeigsstöðum í Þingeyjarsveit. Áformað er að leggja strenginn haustið 2025. Skráningin fór eftir uppmælingargögnum sem Rarik útvegaði. Búið var að taka saman skýrslu af svæðinu þar sem allar skriflega heimildir höfðu verið teknar saman. Jafnframt var búið að skrá hluta af svæðinu í tengslum við nýja veglínu Vegagerðarinnar. Vettvangsskráningin fór fram í byrjun október 2025.

Verkefnisnúmer Minjastofnunar Íslands: 3527.

2. Tilgangur fornleifaskráningar

Megin markmið fornleifaskráningar er að tryggja varðveislu menningararfsins ásamt því að gera bæði sveitarfélögum og Minjastofnun kleift að móta stefnu í minjavörslu.¹ Til þess að fyrirbyggja að minjar verði fyrir skemmdum við framkvæmdir þá voru sett lög ákvæði að skráning á menningarminjum eigi sér stað áður en gengið sé frá deiliskipulagi eða aðalskipulagi. Jafnframt að sá kostnaður sem hlýst af við skráninguna skuli leggjast á þann sem ber ábyrgð á skipulagsgerðinni í samræmi við skipulagslögin.²

Í lögum um menningarminjar frá árinu 2012 í I. kafla, 3. grein er ítarleg upptalning á menningarminjum en samkvæmt þeim eru: „Fornminjar samkvæmt lögum þessum eru annars vegar forngripir og hins vegar fornleifar.

Forngripir eru lausamunir 100 ára og eldri sem menn hafa notað eða mannaverk eru á og fundist hafa í eða á jörðu eða jökli, í vatni eða sjó. Skip og bátar frá því fyrir 1950 teljast til forngripa. Til forngripa teljast einnig leifar af líkömum manna og hræjum dýra sem finnast í fornleifum, svo sem fornum haugum, dysjum og leiðum.

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,

¹ Heimasíða Minjastofnunnar.

² Heimasíða Minjastofnunnar.

- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
- i. skipsflök eða hlutar þeirra.
- j. Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.”³

Varðandi verndun á fornleifum þá er því lýst nokkuð ítarlega í VI. Kafla, 21. grein að: „Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur

annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Eigendur og ábúendur jarða skulu hlúa að fornleifum á landareignum sínum og viðhalda umhverfi þeirra eftir því sem sanngjarnt getur talist. Minjastofnun Íslands er skylt að veita ráðgjöf og leiðbeiningar í því sambandi.”⁴

Þar sem fornleifar eru til staðar þá er ágætt að skoða svo VI. kafla, 22 grein í lögum um menningarminjar en þar er skýrt tekið fram að: „Fornleifum sem eru friðlýstar skal fylgja 100 metra friðhelgað svæði út frá ystu sýnilegu mörkum þeirra og umhverfis nema kveðið sé á um annað. Hvers konar röskun, byggingarframkvæmdir eða aðrar framkvæmdir á friðhelguðu svæði umhverfis friðlýstar fornleifar eru óheimilar án leyfis Minjastofnunar Íslands. Friðhelgað svæði umhverfis aðrar fornleifar, sem ekki eru friðlýstar en njóta friðunar, skal vera 15 metrar nema annað sé ákveðið.”⁵

Þrátt fyrir að í fornleifaskráningunni finnst engar fornleifar þá er þó mikilvægt að hafa í huga VI. kafla, grein 24 í lögum um menningarminjar að: „Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskönnun umsvifalaust svo skera megir um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megir fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands.”⁵

Frá árinu 2013 hefur Minjastofnun verið með staðlaða skráningu fyrir fornleifar. Tilgangurinn með því var sá að samræma gögn og hafa ákveðna kröfu um lágmarksgæði skráningar. Þar af leiðandi ættu framkvæmdaaðilar og skráningaraðilar að hafa nokkuð góðar upplýsingar um kröfur Minjastofnunar til fornleifaskráningar til þess að hún geti byggt sínar stjórnsýsluákvarðanir á.⁶

³ Heimasíða Alþingis.

⁴ Heimasíða Alþingis.

⁵ Heimasíða Alþingis.

⁶ Heimasíða Minjastofnunnar.

3. Aðferðir

Við skráningu fornleifa á staðnum var notast við skráningarstaðla Minjastofnunnar Íslands. Í undirbúningsvinnu og úrvinnslu var notast við ýmis konar heimildir og gögn, til dæmis loftmyndir frá Loftmyndum á map.is, örnefnaskrár, túnakort frá Þjóðskjalasafni Íslands, niðurhalsgögn og loftmyndir frá Landmælingum Íslands. Einnig voru mjög gagnlegar upplýsingarnar í skýrslunni „Menningarminjar í Aðaldal, Kinn og Bárðardal, svæðisskráning.“⁷ Þar var búið að taka saman heimildir um sögu jarðarinnar og menningarminjar á þeim.⁸ Verður því ekkert fjallað frekar um það í þessari skráningu. Frá norður hluta af Hálsi og til Ófeigsstaða var búið að skrá allar fornleifar í tengslum við nýja veglínu í skýrslunni „Fornleifaskráning vegna breytingar á veglínu á Norðausturvegi um Skjálfandafljót í Kinn.“⁹ Á þeim hluta sem sú skráning náði yfir var framkvæmdasvæðið ekkert skoðað. Til viðbótar þessum upplýsingum gáfu heimamenn góðar upplýsingar um svæðið og menningarminjar á því.

Þegar öll þessi gögn höfðu verið skoðuð var farið í vettvangskonun þar sem framkvæmdasvæðið var skoðað. Minjar sem fundust á vettvangi voru mældar upp með trimble gps tæki, ljósmyndaðar og mældar. Kortavinna var unnin í Microstation v8i forritinu með gervihnattamynd frá Kortavefsjá Landmælinga Íslands. Í öllu þessu ferli var lagt upp með það að forðast sem flestar minjar og þar sem hægt var að koma því við var framkvæmdasvæðið fært út fyrir 15 m friðhelgissvæði minja.

4. Fornleifaskráning

Hóll:

Fornleifanúmer: 3527-01

Hnit: A566002.1 N591706.6 ISN93

Hlutverk: Túngarður

Tegund: Heimild

Samkvæmt túnakorti þá fer rafmagnsstrengurinn tvisvar í gegnum túngirðinguna á Hóli.

Nýlega er búið er að slétta úr öllu á svæðinu og rækta tún allt að Rangá. Engin ummerki eru um eldri mannvirki á staðnum.

Fornleifanúmer: 3527-02

Hnit: A566117.8 N591830.5 ISN93

Hlutverk: Traðir

Tegund: Heimild

Í örnefnaskrá Hóls segir: „Tröð liggur niður frá bænum.“¹⁰ Nýlega er búið er að slétta úr öllu á svæðinu og rækta tún allt að Rangá. Engin ummerki eru um traðirnar á staðnum.

Háls:

Fornleifanúmer: 3527-03

Hnit: A566340.3 N592507.4 ISN93

Hlutverk: Landamerki

Tegund: Heimild

⁷ Hildur og Sædís, 2001, bls. 123-151.

⁸ Hildur og Sædís, 2001, bls. 123-151.

⁹ Hákon, 2023, bls. 3-13.

¹⁰ Örnefnaskrá Hóls, bls.5.

Í landamerkjabréfi Háls segir: „Að sunnan ræður garður sá er liggur upp mýri frá Rangá. Þegar garðinn þrýtur ráða vörður merkjum í krók á gróf þeirri er liggur rétt norðan við Garðshornstún, þá þvert upp fjall yfir Hrappsstaðaoxl til Gönguskarðsár, þá ræður Gönguskarðsá inn fyrir Hálsgrænur.“¹¹ Á staðnum sem rafmagnsstrengurinn fer yfir eru engin ummerki um landamerkjagarð aðeins skurður til austurs og slétt tún upp að vegi.

¹¹ Lögfesta fyrir Hálsalandeign í Ljósavatnshreppi.

Nafn Hrafnstaðir - Ófeigsstaðir	Dags. 22.11.2025 hj	Skýringar: Fornleifar og heimildir um fornleifar innan og nærri framkvæmdasvæðis Rariks.	BÚNAÐARSAMBAND EYJAFJARÐAR Óseyri 2, 603 Akureyri, s: 460 4477, netf: bugardur@bugardur.is	
	Mælikv. 1:9000 í A3		Unnið eftir mynd nr. Myndkort, Ísland frá Landmælingar Íslands	

5. Samantekt

Framkvæmdasvæði Raríks náði frá Hrafnstöðum að Ófeigsstöðum í Þingeyjarsveit. Í þessu verkefni var reynt að forðast flesta minjastaði og í einhverjum tilfellum var framkvæmdasvæðið fært, til að vera 15 m frá minjastöðum. Í þessu ferli voru því einungis þrír minjastaðir skráðir, og voru þeir allir einungis til sem heimildir. Litlar líkur eru á að það sé eitthvað eftir þeim þar sem á Hóli hefur verið sléttað úr svæðinu og ræktað tún. Á Hálsi hefur verið grafinn skurður þar sem landamerkjagardurinn var áður og vestan við skurðinn upp að vegi er slétt tún. Svæðið frá norður hluta á Hálsi til Ófeigsstaða hefur þegar verið skráð að hluta vegna nýjar vegalínu og var það ekki skoðað neitt frekar.

Það er þó ágætt að hafa í huga að þrátt fyrir að ekki hafi fundist fleiri heimildir eða menningarminjar á framkvæmdasvæðinu þá er alltaf sá möguleiki fyrir hendi að minjar leynist undir yfirborðinu þegar framkvæmdir hefjast. Verður þá að tilkynna fundinn til Minjastofnunnar sem tekur ákvörðun um framhaldið.

Akureyri, 22. Nóvember 2025
Hákon Jensson

6. Heimildaskrá

Hákon Jensson. Fornleifaskráning vegna breytingar á veglínu á Norðausturvegi um Skjálfandafljót í Kinn. (2023). Búnaðarsamband Eyjafjarðar. Rannsóknarskýrslur 2023/6.

Heimasíða Alþingis. Lög um menningarminjar. Sótt af <http://www.althingi.is/altext/stjt/2012.080.html>. Skoðað 16.02.2019.

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráning fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/>. Skoðað 16.02.2019

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráningarstaðlar fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/skraningarstadlar/>. Skoðað 16.02.2019

Hildur Gestsdóttir og & Sædís Gunnarsdóttir. Menningarminjar í Aðaldal, Kinn og Bárðardal. Svæðisskráning. (2001). Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík.

Lögfesta fyrir Hálsalandeign í Ljósavatnshreppi. Landamerkjabók Þingeyjarsýslu C. [1890-1900]. Þjóðskjalasafn Íslands.

Heimildarmenn:

Baldvin Kristinn Baldvinsson, 1950, Torfunes, Þingeyjarsveit

Flosi Gunnarsson, 1957, Hrafnstaðir, Þingeyjarsveit.

Marteinn Sigurðsson, 1957, Kvíaból Þingeyjarsveit.

Túnakort:

Uppdráttur af túni á Hóli í Ljósavatnshreppi í S.-Þingeyjarsýslu. Teiknari Pétur Jónsson Reykjahlíð. Prentsmiðja Odds Björnsonar, 1919. Akureyri.

Örnefnaskrár:

Hóll. Ljósavatnshreppur. Suður-Þingeyjarsýsla. Alfreð Ásmundsson skráði. Samlesið G.S.M. Örnefnastofnun.